

18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri

Illegal Acts at Yabanabad District in the 18th Century

Mustafa KAYA

Dr., Arş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa
mustafakaya73@hotmail.com

Öz

Toplumsal hayatın huzurunu ve düzenini bozan kanunsuzluk hareketlerine, her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da sıkça rastlanmıştır. Bu yasadışı hareketler, köyden kente kadar her türlü yerleşim yerinde görüldüğü gibi, duruma göre bireysel veya toplu olarak yapılagelmiştir. Huzurun sağlanması adına halktan gelen şikâyetleri her zaman dikkate alıp çözüm üreten devlet, özellikle mal ve parayı gasp etme, toprağa ya da haneye tecavüz, cana kastetme gibi olayların ve bunları yapan insanların her zaman karşısında olmuştur. Bu çalışma ile 18. yüzyılda Ankara'nın Yabanabad kazasında görülen kanunsuzluk hareketleri, arşiv belgelerindeki ve şeriye sicillerindeki ilgili hükümler ve bilgiler doğrultusunda incelenmiş, böylelikle dönem içinde cereyan eden olayların hangi hallerde kanun dışı olarak nitelendiği, yapılan kanunsuzluklar karşısında halkın nasıl etkilendiği ve ne gibi tepkiler verdiği; devletin bu hareketlerde bulunanlara karşı nasıl bir tutum sergilediği ve nasıl bir çözüm ürettiği konuları üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: 18. yüzyıl, Kızılcahamam, Yabanabad, Kanunsuzluk, Zulüm

Abstract

Just as they do everywhere, illegal acts disturbing the peace and order of the social life also took place frequently in the Ottoman society. They occurred in all residential areas ranging from the villages to the cities, and were committed either by individuals or people banded together. The state administration, taking the public complaints seriously and seeking solutions for the sake of communal peace, always stood against those involved personally or collectively in cases of cruelty, especially in those of seizure of goods and usurping of money, encroachment of estate or mansion, and aggressions against one's life. In this study, we investigated the illegal acts that took place at Yabanabad district of Ankara in the 18th century, with regard to the information and related regulations contained in the archival records and the law registers, so as to see into which events of this period were considered unlawful, how the victimized people reacted to illegal assaults, how the state treated those involved in such crimes, and what sort of judicial proceedings were implemented in preventing these problems.

Keywords: 18th century, Kızılcahamam, Yabanabad, Illegality, Cruelty

Giriş

Toplumsal huzurun sağlanması ve sürdürülmesi adına bireylerin uymaları gereken kanunlar, her devletin temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu kanunlara bireysel ya da topluca aykırı hareketlerde bulunmak (kanunsuzluk), toplumsal huzuru bozmaya yönelik ciddi bir tehdit oluşturur.

Tarih boyunca her devlette görülen gerek bireysel gerek toplu olarak yapılan kanunsuzluk hareketlerine Osmanlı Devleti'nin de her döneminde sıkça rastlanmış ve devlet bu hareketlerde bulunanlarla her zaman karşı karşıya gelmiştir. Genellikle köylerde ve şehirlerde yaşanan kişisel olaylar¹ neticesinde haklarını hukuk kuralları dâhilinde çözmek yerine bizzat zor kullanarak çözmek isteyen kişiler arasında bireysel kanunsuzluklar görülmekle beraber, bu tür kanunsuzluklara adli ve askeri sınıfa mensup bazı yöneticilerde de rastlanmaktadır. Bu yöneticiler, idareleri altındaki halka karşı menfaatleri doğrultusunda çeşitli zulümler uygulamışlardır.

“Osmanlılar, yöneticilerin (askeri sınıfın) halka karşı işledikleri suçları, genel zulüm kavramı içinde görmekle birlikte, diğer zulüm çeşitlerinden ayırmaya çalışmışlardır. Başka bir deyişle, resmî dilde zulüm kelimesi, devlet hizmetlilerinin halka türlü yollarla haksız ve ağır işlemler yapması anlamına gelmiştir” (Mumcu, 1985, s. 7). Reayaya zulmedilmesi konusunda merkezi en çok meşgul eden konulardan birisi de taşradaki “ehl-i örfün” bu tür hareketlerin içine girmesi olmuştur. Örneğin, Dergâh-ı mu'allâ çavuşlarından olan Subaşı Ali Çavuş'un merkeze yaptığı arza binaen Ankara mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya ve Ankara kadısı Mevlana Seyyid Mehmed'e gönderilen 27 Eylül-7 Ekim 1620 (Evâ'il-i Zi'l-ka'de 1029 [Hicri]) tarihli fermanında “Yabanabad kazasına tabi Şenlik nam karye sakinlerinden Piyale ve Firûz nam karyede sakin Sünnetçioğlu Mustafa nam kişiler sipahi namında olup, lakin kendü halinde olmayub ziyade şaki ve ehl-i fesad olduklarından” şikâyet edilmektedir. Bunun yanı sıra sicillerde reayanın ve şehrin güvenliğinden sorumlu olan sancakbeyleri, onların mütesellimleri ve subaşlarının sebep olduğu huzursuzluk ve zulüm örneklerinin sayısının çok olduğu ve halkın bu kişileri şikâyet ettiği de belirtilmektedir (Taş, 2006, ss. 98-99).

18. yüzyıla gelindiğinde benzer zulümlerin devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde de devlet memurlarının yolsuzlukları ve zulümleri halkı usandırmıştı. Sancak mutasarrıfları, sayıları bir hayli fazla olan kapı halkı ile kaza-

ları dolaşiyor ve halktan haksız paralar topluyorlardı. Köy halkı öşür ve diğer vergilerini ödemiş olsa bile subaşlar ve sipahiler çok sayıda ek kuvvetle gelip, kanunsuz ve defter-siz olarak yem, yiyecek, koyun, kuzu, yorgan, döşek istiyorlardı. Kadılar, adaleti sağlamak yerine çıkarlarını düşünüyor, yolsuzluklara göz yumuyorlardı (Özkaya, 1999, ss. 166-167).

Devlet otoritesini temsil edenlerin, reayaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adalete aykırı tutumlarını olağanüstü tedbirlerle yasaklayan beyanname şeklinde bir padişah hükmü olan adaletnamelerin (İnalçık, 1965, s. 49), sık sık gönderilmeleri de durumun düzelmesinde pek fazla etkili olmuyordu. “Bu dönemde Osmanlı kadıları, itibar ve etkinliklerinin zirvesinde oldukları günleri geride bırakmışlar; görevlerinin kayıtsızlığı, idarenin kötülüğü ve bizzat mahkemelerin suç ortaklığı, Osmanlı seçkinlerinden türlü çeşitli kişilerin miri arazi havuzundan toprak tırtıklarına imkân sağlamıştır” (McGowan, 2006, ss. 782-783). Bu tür hareketler ve suçlamalar, bütün kadılar için geçerli olmamakla birlikte birçok bölgede kadıların yaptıkları kanunsuzluklara sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, 1581 yılında Çorlu (Rumeli Eyaleti) kadısı Muslihiddin, kaza ahalisinin hakkında gönderdiği mahzarın kadıaskerce padişaha arz edilmesi neticesinde, cahil ve zulümkâr olmasından, şer'e muhalif kararlar vermesinden, rüşvet almasından, namaz kılmamasından, ferman olunan avarızdan fazlasını almasından ve örf ehl-i ile birlikte halka zulmetmesinden dolayı görevinden alınmıştır (Beyazıt, 2010, s. 164).

Bundan başka, Homa kazasında kadı olan Süleyman'ın, 1046 [Hicri] (1637/1638) senesinde toplamakla görevli olduğu bedel-i nüzul ve bedel-i kürekcî vergilerini toplarken halktan fazla vergi alması, Gediz kadısı Mehmet'in, rüşvet ve reayadan haksız yere para alıp bunun yanında avarız vergisinin toplanması esnasında yolsuzluk yaparak reayayı zor duruma düşürmesi (Polat, 2012, s. 254) ve 1777 yılında Uluborlu kazası âyanları olan Sikkeci oğlu Hüseyin ve Osman hakkında halk tarafından yapılan şikâyetlere rağmen kaza kadısının, bu şahısların kaza işlerinde ve fakir halkın yönetiminde başarı gösterdiklerini belirtip ona göre hükm-ü hümayun istemesi (Özkaya, 1994, ss. 194-195) konu hakkında verilebilecek diğer örneklerdendir. Devletten meşru olarak elde ettikleri vergi toplama görevleriyle nüfuzlarını genişleten, ancak birçoğunun, yaptıkları kanunsuzluklarla kısa sürede servetlerini ve buna bağlı olarak güçlerini arttırarak bölgelerinin âyanı olmayı başardığı bazı seçkin kişiler ise, zaman zaman mütesellimlik ve

voyvodalık gibi resmî bir görev elde etmek² suretiyle de faaliyetlerine meşruiyet kazandırmışlardır. Âyanlar, her ne kadar mütegalibelik yönleriyle daha çok anılsalar da, onların toplumsal düzene sağladıkları katkılar da bilinen bir gerçektir.

Yücel Özkaya, âyanların idari, iktisadi, mali ve askeri alan-daki görevlerini örneklerle ayrıntılı olarak anlatmış (1994, ss. 141-153), Özer Ergenç ise onların özellikle şehirdeki rollerini, şehir kethüdası olarak atanmaları, “mahalle avarız akçası” vakfının tevliyet ve nezaretinin yürütülmesi, şehre gelen yiyecek maddelerinin ve üretilen çeşitli malların fiyatlarının saptanmasında kadı ve muhtesibin yanında bulunmaları, kamuyu ilgilendiren konularda resmî görevlilerin reaya ile ilişkilerini sağlamaları, para düzeni ile ilgili işlerde yardımcı olmaları ve şehrin korunması ve adaletin tesis edilmesi gibi konularda ön planda olmaları şeklinde sıralayarak örneklerle açıklamıştır (1992, ss. 106-112).

Toplu olarak yapılan kanunsuzluk hareketleri ise genellikle kırsal kesimde birkaç kişinin bir araya gelerek nam ve korku salmak, halkın mallarını yağmalamak, paralarını gasp etmek gibi sebeplerle yaptıkları soygunlar ve zorbalıklar olarak görülürken, bazen âyanlık iddiasında bulunanların ve yandaşlarının mütegalibelikleri, bazen de siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri sebepleri bahane eden ve bir lider etrafında toplanan yüzlerce silahlı kişinin, devleti ciddi buhranlara sürükleyen isyanları olarak görülmekteydi. Genelde eşkıyalık olarak nitelenen bu tür kanunsuzluk hareketleri, özellikle sebep-sonuç ilişkisi bakımından bölgesel birçok çalışmaya da konu olmuştur.³ En geniş manasıyla:

Mal zaptetmek, öç almak, suikastta bulunmak yahut memleketin dâhili emniyetini bozmak için mesken, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakarak yahut tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırmak ve bu fiillerden dolayı mevkuf ve mahbus iken firar ederek silahla dolaşmak suretiyle emniyet veya asayiş münferiden ve toplu olarak tehdit ve ihlal etmek (Türk Hukuk, 1944, s. 308)

olan şekavet veya eşkıyalık, birden çok eşkıyanın bir araya gelerek oluşturdukları bir grup eylemidir ve ayrı memleketlere ve ayrı hikâyelere sahip birbirinden farklı insanların bir araya gelerek yasadışı bir grup oluşturmalarının arkasındaki temel dinamikler ise kişisel özelliklerinden daha çok toplumsal yapı, ekonomik koşullar ve siyasi düzenle alakalı (Ertaş, 2009, s. 148) olup söz konusu grup

eylemi Osmanlı Devleti’nde özellikle 16. yüzyılın sonlarından itibaren Celali isyanları olarak ortaya çıkmıştır. Bu 16. yüzyıl olgusu, özellikle imparatorluğun güneydoğudaki uç bölgelerinde, savaş sonrasında toprakları bütünleştirmeyi ve silahsızlanmayı öngören birçok devlet politikası sonucu gelişmiştir. Köylüler, derbeder öğrenciler ve başkaları kılık kıyafet, barınak, silah ve maaş verilerek orduya alınıyor ve asker yapılıyorlardı. Fakat savaş sonrasında silahları ellerinden alınan, barınaktan ve maaştan yoksun kalan bu askerler paralı askerlere dönüşüyor; çabalarını yağmalamaya ve haydutluğa yöneltmiş reisler etrafında toplanıyorlardı. Bu tür eylemler kırsal kesimi askerileştirmişti. Paralı askerler işe alınmayı beklerken kendi aralarında rekabet etmekle kalmıyor; yerel nüfusa da çok büyük zararlar veriyor, terör yaratıp şikâyetlere sebep oluyorlardı (Barkey, 2011, s. 239). Bu doğrultuda:

Anadolu’nun kırsal kesimi, 16. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın ortasına kadar “celali” denen ve devletin iki ayrı sınırdan savaşıyor olmasından faydalanarak köylere, küçük topluluklara ve hatta büyük kasabalara saldıran bu eşkıyanın tahribatına maruz kalmıştır. Seyyar tüccarlara saldırıları, kervan güzergâhlarına yapılan düzenli baskınlara dönüşmüş, şehir kuşatmaları şehir halkından düzenli haraç almayı da kapsayacak şekilde artmıştır. Bazı eşkıyalık faaliyetleri yerel düzeyde kalırken, bazıları hızla yayılmış, bazıları ise birkaç eyalette Osmanlı ordularıyla sıcak çatışmaya girmiştir (Barkey, 1999, ss. 157-158).

İster bireysel ister toplu olsun, yapılan bu kanunsuzluk hareketleri karşısında devlet, tehditleri ortadan kaldırmak ve huzuru sağlamak adına şeri ve örfi kanunlarını uygulamaktan geri durmamış, zaman zaman ciddi sıkıntılarla karşılaşsa da bu tür kanunsuzlukları engellemeyi bilmiştir.

Bu kapsamda çalışma, Ankara’nın ilçelerinden, günümüzde Kızılcahamam, Osmanlı Dönemi’nde ise Yabanabad olarak bilinen kazada 18. yüzyılda görülen kanunsuzluk hareketlerini içermektedir. Arşiv belgelerinden elde edilen veriler ve şeriye sicillerindeki ilgili hükümler doğrultusunda, kazada görülen kanunsuzluk hareketlerinin seyri örneklerle incelenecektir.

Yabanabad Kazası ve Kazada Görülen Kanunsuzluk Hareketleri

“Yabanabad, bugün Ankara’ya bağlı Çamlıdere ve Kızılcahamam ilçeleri ve köylerinin büyük bölümü ile Ayaş ve Güdül ilçelerinin birkaç köyünü de içine alan bölgenin

Osmanlı dönemindeki adıdır” (Yılmaz, 1998, s. 1). 1907 (1325 [Rumi]) Ankara Vilayet Salnamesi'nin 156. sayfasında, kaza arazisinin; kuzeyde Kastamonu, doğuda Çubukabad nahiyesi, güneyde yine Çubukabad nahiyesi ve Ayaş kazası, batıda aynı şekilde Ayaş ve Nallıhan kazaları ve Kastamonu vilayetinin Gerede kazası arazisiyle sınırlı olup, kuzeydoğu yönünde de Çankırı'ya bağlı Şabanözü nahiyesine bitişik olduğu ifade edilmektedir. Tarif edilen bu sınırlardan bazı farklılıklar olmakla birlikte bölge günümüzde, kuzeyde Bolu-Gerede ve Çankırı-Çerkeş ilçeleri, güneyde Kazan ve Ayaş ilçeleri, batıda Çamlıdere, doğu ve güneydoğuda Çubuk ilçesi, kuzeydoğuda Çankırı-Şabanözü ilçesi ve güneybatıda ise Gündül ilçesiyle sınırlıdır.

İlk bilinen ilçe merkezi bugünkü Demirciören yerleşim merkezi olup, kayıtlarda Yabanabad olarak geçmektedir. Yörede bulunan Hitit devri kalıntıları göz önünde tutulursa bölgenin yerleşim yeri olarak tarihinin milattan önceki dönemlere dayandığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 12. yüzyılda Friglerin Yabanabad'ı kuzeyden güneye bölen Kirmir çayı boylarına yerleştikleri sanılmaktadır. Yörenin daha sonra Roma İmparatorluğu'nun eline geçtiği, bugünkü Güvem ile Çeltikçi bucakları dolayındaki Roma kalıntılarında anlaşılmaktadır... 1071 Malazgirt Zaferi ile Türklerin Anadolu'ya yayılmaya başlaması dolayısıyla Yabanabad'ın da bu tarihlerde Selçuklu İmparatorluğu'na geçtiği bilinmektedir. Ancak Selçukluların yıkılmasıyla bazı beylerin ellerinde kalan Anadolu'da, Ankara'nın 1356 yılında Osmanlı Sultanı Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından alındığı ve böylece Ankara ve çevresinin Osmanlıların eline geçtiği görülmektedir (Güngör, 1997, s.137).

Fatih Sultan Mehmet Dönemi tahririnde (1463) Yabanabad (Yaban Ovası), sonraki dönemlere kıyasla küçük, bugünkü anlamıyla belde tabir edilebilecek bir yerleşim yeridir ve Ankara'ya bağlı on nahiyeden biridir. 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl (1523-1750) arasında Yabanabad, Fatih Dönemi Yabanabad'ı ile kısmen Mudrıb ve Binari İli niteliğindedir ve sancağın altı kazasından⁴ biridir. Kendine has özellikler taşıyan 1850-1907 yılları arasında ise Yabanabad'ın bazı köyleri Şorba kazasına; Şorba kazası da 1907'de kasaba statüsüyle Yabanabad'a bağlanmıştır. 1915'te ise Yabanabad'dan Kızılcahamam ilçesi doğmuştur. Böylece 1953'te Çamlıdere'nin teşekkülü ile beraber kadim Yabanabad'dan artık Ankara iline bağlı Çamlıdere ve Kızılcahamam olmak üzere iki ilçe ortaya çıkmıştır (Turan, 1999, ss. 28-30).

Bireysel Olarak Yapılan Kanunsuzluklar

Yabanabad kazasında 18. yüzyılda görülen kanunsuzluk hareketlerini, yukarıda belirttiğimiz tasnif doğrultusunda bireysel ve toplu olarak yapılan kanunsuzluklar olmak üzere iki şekilde ele almak mümkündür. Bireysel kanunsuz hareketler, kaza merkezi ve bağlı köylerde yaşayanlar arasında görüldüğü gibi, askeri sınıfa mensup bazı yerel yöneticilerin halka uyguladıkları zulümler olarak da görülmekteydi.

Halk arasında görülen kanunsuzluklar genellikle sahip olunan topraklar üzerinde bir başkasının hak iddia etmesi veya sebepsiz yere mal ve para gasp edilmesi şeklinde görülmektedir. 1755 yılında Yabanabad kazasından el-hac Hasan, İstanbul'a gönderdiği arzuhalinde, 25 yıldır tasarrufunda olan çiftlik arazilerinde ziraat ederken yine aynı kazadan Mehmed Kethüda isminde birisinin çıkıp, o yerlerin daha önceden babasının olduğunu ve babası öldükten sonra kendisine intikal ettiği yönündeki iddiasını ifade etmiştir. On yılı geçen toprak davasında, Mehmed Kethüda'nın çiftlik topraklarına müdahalesi men edilmiş ve ayrıca kendisinin o topraklara taarruzda bulunmaması ve zorbalık yapmaması için Yabanabad kadısına ferman gönderilmiştir (Anadolu Ahkâm, 26, 4/12, BOA). 1765 yılında yaşanan benzer bir başka olayda ise, kazaya bağlı Başalı(?) köyünden Osman Beşe, kanunlara aykırı bir şekilde Hasan Beşe ve Musa Beşe kardeşlerin, babalarından intikal eden, 13 yıldır vergilerini ödedikleri tarlalarında kendisinin de hissesi olduğunu iddia etmiştir. Ancak görülen davada bu yerlerin Hasan Beşe ve Musa Beşe'ye ait olduğu şahitler tarafından da tasdik edilmiş ve Osman Beşe'nin kanunlara aykırı hareket etmesinin engellenmesi ve o yerlere taarruzunun men edilmesi yönünde ferman gönderilmiştir (Anadolu Ahkâm 37, 269/528, BOA).

Sahip olunan topraklarda haricen hak iddia etme veya toprakları zorla zaptetmek gibi kanunsuzluklar sonucu yapılan şikâyetlerde kadınların da davalı veya davacı olarak belgelere yansıdığı görülmektedir. 1761 yılında el-hac Mehmed Ağa isminde birisi İstanbul'a sunduğu dilekçesinde, Yabanabad kazasına bağlı Danişmend köyünde sınırları belli olan yerlerin eski sultanlardan beri ceddine mülk olarak verildiğini, kendisinin de o yerleri vakfedip gelirini evladına tayin ettiğini ve bu vakfa dışarıdan kimsenin müdahale etmediğini ancak Emine ve Ayşe isimli kadınların, vakıf üzerinde evladiyet iddiasıyla ortaya çıktıklarını ifade etmiştir. Mehmed Beşe vekâletinde görülen davada, bu kadınların vakıf evladı olmadıkları ve o yerler ile alakaları

bulunmadıkları kararına varılmış ve konu ile ilgili olarak el-hac Mehmed Ağ'a hüccet verilmiştir (Anadolu Ahkâm 37, 369/816, BOA). Toprağa müdahale ile ilgili başka bir belgede ise bu defa iki kız kardeşin şikâyetleri ve talepleri belirtilmiştir. Yabanabad kazasına bağlı Buğdeler köyünden Havva ve Kezban isimli kadınlar 1806 yılında İstanbul'a yazdıkları şikâyet mektuplarında, köylerinde arazi tasarruf eden babalarının ölmesiyle tarlalarının 1800 yılında resmî tapuyla kendilerine verildiğini ancak kaza sakinlerinden Hacı Hasan isimli kimsenin bu yerleri ve ayrıca babalarından intikal eden ev, bahçe ve emlakıyla 2 kile buğday, 40 kile arpa ve çeşitli menzillerden 3000 kuruşluk emlak ve eşyalarını zorla zaptettiğini dile getirmişlerdir. Hacı Hasan'ın ölümünden sonra ise oğlu Abdullah'ın bu arazi, emlak ve eşyaları "babamdan kaldı" diyerek tekrar zaptetmeye devam ettiğini de ifade eden kadınlar, bu yerlerin ve eşyaların alınıp kendilerine verilmesini talep etmişlerdir (Anadolu Ahkâm 136, 13/35, BOA). Bu talep üzerine davanın yerinde görülmesi yönünde Yabanabad naibine hüküm gönderilmiştir. Köyde yaşayan diğer insanlara göre her ne kadar miras yoluyla da olsa önemli bir miktarda mal, mülk ve paraya sahip olan bu iki kardeş, anlaşıldığı kadarıyla Hacı Hasan'ın zorbalık ve kanunsuzluklarına kendi imkânlarıyla direnmeye çalışmışlar ancak Hacı Hasan'ın ölümüyle oğlu Abdullah'ın da bu zorbalıkları devam ettirmesine daha fazla dayanamayıp, şikâyet haklarını⁵ kullanmak suretiyle hukuki yollara başvurmuşlardır.

Halkın sahip olduğu bağ, bahçe, tarla, çayırılık gibi yerler üzerinde sebepsiz hak iddia etme veya bu yerleri zorla ele geçirme şeklinde yapılan kanunsuzlukların yanı sıra para, mal ve eşyaları gasbetmeye yönelik kanunsuzluklar da halkın perişan olmasına ve hem bireysel hem de toplu olarak şikâyetlerde bulunulmasına sebep olmuştur. Yabanabad kazasına bağlı Durmuş köyünden Çil Ali isimli kimsenin, kaza halkını rahatsız edip, mallarını gasbederek perişan olmalarına sebep olduğundan, kaza imamları, hatipleri, âyan ve ahaliden bazı kimselerin mahkemeye müracaatları üzerine kaza naibi Mevlana el-hac Mehmed, bu kimselerin şikâyetlerini içeren bir mektubu İstanbul'a göndermiştir. Bunun üzerine 1771 yılında kaza naibine hitaben gelen fermanda, Çil Ali'nin halk üzerindeki zulmünün engellenmesi ve ahalinin işlerine karışmaktan men edilmesi istenmiştir (Anadolu Ahkâm, 37, 3/10, BOA). Bireysel olarak yapılan bir başka gasp olayında ise Gebeler köyünden Hasan, şikâyet dilekçesinde kendi halinde, kimseye borcu olmayan biri olduğunu belirterek kaza sakinlerinden Ferruş oğlu Halil isimli kimsenin 1000 kuruştan fazla

mal ve eşyasını sebepsiz yere kanunsuz bir şekilde gasp ettiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine 1806 yılında Yabanabad kazası naibine gönderilen hükümde, davanın görülüp Hasan'ın mal ve eşyalarının alınıp kendisine teslim edilmesi bildirilmiştir (Anadolu Ahkâm 136, 155/380, BOA).

Bireysel kanunsuzluk hareketlerine verilen örneklerde yapılan kanunsuzlukların bir veya birkaç kişiyi etkilediği görülmektedir. Ancak askeri sınıfa mensup bazı yöneticilerin (ehl-i örf), kaza ve köylerde şahsi çıkarları için uyguladıkları zulümler ve zorbalıklar, buldukları bölge halkının neredeyse tamamını etkilemiş ve halk tarafından bu konuda gerek İstanbul'a gerekse mahkemelere pek çok şikâyet dilekçesi yazılmıştır.

Ehl-i örf ile reâyâ münasebetleri Osmanlı idare sisteminde hassas bir denge üzerine kurulmuş ve devlet bu dengenin korunması için büyük gayret sarfetmiştir. Merkezî idarenin güçlü olduğu, kurumların iyi işlediği dönemlerde bu denge sağlanmış, sonraları ise bir daha düzeltilemeyecek şekilde bozulmuştur. Ehl-i örf daima reâyâ üzerindeki nüfuzunu genişletmek ve onlardan daha çok vergi toplamak istemiş, devlet ise bunu dizginlemek için çeşitli tedbirlere başvurmuş, özellikle "ehl-i şer" zümresinden olan ve hukuku temsil eden kadırlara geniş yetkiler vermiştir. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Celâli hareketlerinin sosyal düzeni bozması ve ehl-i örfün çeşitli isimler altında yeni vergiler toplamak istemesi karşısında halk, kitleler halinde, şikâyetlerini Dîvân-ı Hümâyun'a bildirmiş; bunun üzerine devlet o bölgelerin kadırlarına sık sık fermanlar göndererek ehl-i şerin, ehl-i örf'e tâbi olmadan ve tesiri altında kalmadan yapılan haksızlıkları önlemesini ve reâyâyı onların zulmünden korumasını istemiştir. Bu fermanların uygulanmasında kadırların dirayeti büyük önem taşımıştır. Fermanlarda, özellikle ehl-i örfün çeşitli bahanelerle halktan toplamaya çalıştığı yeni vergilerin tahsiline engel olunması ve halktan bazı kimseleri ehl-i örf'e gammazlayanların veya ehl-i örf ile birleşerek onlara zulmedenlerin cezalandırılması istenmiştir. Bu tür hükümlerin 17. yüzyıldan itibaren daha sık gönderildiği dikkati çekmektedir (İpşirli, 1994, s. 520).

Askeri kesimden yöneticilerin yapmış oldukları bu zulümler 18. yüzyılda Yabanabad kazasında da sıkça görülmekle beraber kanunlara aykırı hareketleri nedeniyle tımar tasarrufunda bulunan sipahiler, halk tarafından en çok şikâyet edilen kesim olmuştur. Öşür ve diğer vergileri toplamada kanunlara riayet etmeyen bazı sipahiler, halkın perişan

olmasına sebep olmuşlar ve yapılan şikâyetler neticesinde gelen fermanlarda ya cezalandırılmaları ya da kanunlara aykırı hareketlerinin görevliler tarafından engellenmesi istenmiştir. 1720 yılında Yabanabad kazasına tabi Alakoç, Ören ve Çam köyleri ahalisi, köylerinin sipahisi Seyyid Ali Ağadan bu tür şikâyetlerini içeren arzlarını kaza naibi Hasan imzasıyla sunmuşlardır (İE.ŞKRT., 7/645, BOA). 1728 yılında ise yine kazaya bağlı Bükeler köyü ahalisinin şikâyetleri üzerine sipahi Süleyman isimindeki eşkıyanın, halka zulmetmesinden dolayı Samsun Kalesi'ne hapsedilmesinin uygun olduğu bildirilmiştir (AE.SAMD.III., 84/8435, BOA).

Bölgelerinde bulunan sipahilerin zulümlerinden perişan olan ve şikâyetlerini kadı veya naib aracılığıyla ileten halk, bazen bir araya gelerek şikâyetlerini içeren arzuhalilerini sunmak için bizzat İstanbul'a gitmişlerdir. Örneğin, Yabanabad kazasına bağlı tımar köylerinden Bayındır köyünün reâyâsı, 1740 yılında şikâyetlerini arz etmek için bizzat İstanbul'a gidenlerdendir. Köy halkı şikâyet dilekçelerinde, köylerinin mutasarrıfları olan Kara Mustafa oğlu Eyüp ve Murad isimli sipahilerin ulemadan birini subaşı olarak tayin ettiklerini ve bu kişinin öşür ve diğer vergileri toplamada kanunlara ve deftere riayet etmeyip zorla tahsil yaptıklarını, aynı köyden Zülfikar oğlu Hüseyin'i haksız yere darp edip, Ahmed isimli birinin hizmetçisinin kolunu çıkardığını, ayrıca zulüm ve zorbalıklarını gündün güne arttırmasıyla halkın perişan olduğunu dile getirmişler ve bu kişinin subaşılıktan alınıp yerine dindar birinin atanmasını istemişlerdir. Sunulan bu dilekçeye karşılık Ankara sancağı mutasarrıfı ile Yabanabad kadısına gönderilen hükümde, kanun üzere amel edilmesi bildirilmiştir (A. DVN., 164, 184/578, BOA.).

Bayındır köyü halkının şikâyet dilekçelerini kadı veya naib vasıtasıyla göndermeyip bizzat kendilerinin toplanarak İstanbul'a götürmelerinde, kadılara olan güvensizlikleri etkili olmuş olabilir. Nitekim şeri hukukun temsilcileri konumunda olan kadı ve müftüler⁶ de bazen adil kararlar ve hükümler vermek yerine mal, mülk ve nüfuz elde etmek için kanunsuzluk yapanların yanında yer alarak halkın perişan olmasına ve adalet duygularının rencide olmasına sebep olabiliyorlardı. Örneğin, Yabanabad kazası halkı İstanbul'a gönderdikleri arzuhallerinde, kadı Abdullah'ın rüşvetçi kimseleri yanına alıp ahalden bazı kimselerin babalarından kalan tarlalarını rüşvet ve yalancı şahitlikle ellerinden alıp başkalarına verdiğini ve bazı kimselerin de kızlarını, ailelerinin istemedikleri kişilerle evlendirmekle tehdit etmek suretiyle bu kişilerden para

aldığını bildirmişler ve Abdullah'ın kadılık yapmadığı gibi tekâlif vergisine kendisi için 70-80 kuruş zam yapıp zorla tahsil ettiğini ve buna benzer zulüm ve zorbalıklarını 1718 yılından beri devam ettirerek halkın perişan olmasına sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Bu şikâyet üzerine Eylül 1727'de yılında gönderilen hükümde, kendisi için aldığı paraların sahiplerine geri verilmesi, zulüm ve zorbalıklarının engellenmesi ve bulunduğu yerde mahkemesinin görülmesi istenmiştir⁷ (İE.ŞKRT., 7/610, BOA).

Sipahilerin tımar bölgelerindeki halka yaptıkları zulümler ve vergi toplamadaki kanunsuzluklar Anadolu'nun birçok bölgesinde sıkça görülmüş ve merkezden gelen emirler doğrultusunda bu durumun önüne geçilmesi ve engellenmesi için valiler, mütesellimler ve kadılar uyarılmıştır. Nitekim Temmuz 1768 tarihli bir belgede: Ankara, Kütahya, Kastamonu ve Saruhan sancaklarında ve buralara bağlı nahiyelerde tımar ve zeamet sahibi olan bazı sipahi ve zaimler, köylülerin beratlarına göre hisselerine isabet eden vergileri almaya kanaat etmeyip, vakitli vakitsiz köylere gidip, 80-90 gün buralarda ikamet ederek⁸ defterde yazılan miktarın dışında fazladan vergi toplayarak ve halka zulmederek onların perişan olmalarına sebep oldukları bildirilmiştir (Anadolu Ahkâm, 55, 10/31, BOA). Yabanabad kazasına bağlı Kızılca, İncügez, Eskiköy ve Sazak gibi birçok köydeki ahali de bu durumdan dolayı perişan olmuşlar ve kaza kadısı Seyyid Mehmed Şakir'in durumu içeren mektubuna binaen İstanbul'dan gönderilen emirle, bu sipahi ve zaimlerin kanunlara aykırı olarak para toplamaları yasaklanmış ve zorbalıklarının engellenmesi istenmiştir (Anadolu Ahkâm, 55, 10/31, BOA).

Görüldüğü gibi, sipahilerin yaptığı zorbalıklar ve kanunsuzluk hareketleri, köy ve kaza halkının tamamına etki ettiği için haklarında yapılan şikâyetler de halkın çoğunluğunun bir araya gelmesiyle toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak nadiren de olsa bağlı olduğu sipahinin zulüm ve kanunsuzluklarından perişan olup bireysel olarak şikâyette bulunanlar da olmuştur. 1760 yılında Emine Hatun adındaki kadın, İstanbul'a gönderdiği arzuhalinde, Yabanabad kazasına bağlı Karadanişmend çiftliği yerlerinin vakıf çiftliği olduğunu ve bu yerlerin öşür gelirlerini eskiden beri kendisinin aldığını belirterek, Kızıl Viran sipahisi Musa'nın çiftlikte hâsıl olan öşrü haksız yere zaptettiğini ve elinde bulunan senetlerin dikkate alınarak sipahi Musa ile davalarının İstanbul kadısı huzurunda görülmesini istemiştir (C.EV., 207/10315, BOA). Bu durum, Emine Hatun'un daha önce bahsedildiği gibi Yabanabad kadısının vereceği karara güvenmediği ihtimalini düşündürmektedir.

Timarlı sipahilerin kaza ve köylerde yaşayan halka karşı yaptığı zulümler ve kanunsuzlukların yanı sıra askeri sınıfa mensup diğer bazı yöneticilerin yaptığı zulüm ve kanunsuzluklar da belgelere sıkça yansımıştır. Yabanabad kazasında ve köylerinde yaşayanlar, sipahilerinin zulümlerinden başka en çok kaza kethüdayeri⁹ ve serdarlarının zulüm ve kanunsuzluklarına maruz kalmışlar ve bunlar hakkında şikâyetlerde bulunmuşlardır. Kazaya bağlı Sorkun köyü halkı, İstanbul'a gönderdikleri arzuhallerinde, kendilerinin kimseye zararları olmadığını ve vergilerini verdiklerini bildirip, Yabanabad kazası kethüdayeri ve serdarının mallarını ellerinden almak için kendilerine eziyet ettiklerini, 1727 yılında haksız yere kendilerini Ankara mutasarrıfına ve mütesellimine gammazlayıp, çeşitli yıllarda "köyünüzde şöyle olaylar olmuştur" diye iftiralarla suçladıklarını söyleyerek halkın perişan olduğunu dile getirmişlerdir. Bu şikâyet üzerine 1729 yılında Yabanabad kadısına gönderilen emirde, kethüdayeri ve serdarın zulümlerinin sona erdirilip davalarının görülmeleri istenmiştir (A.DVN., 123, 41/1, BOA).

11 Nisan 1778 tarihli diğer bir belgede ise, kaza serdari olan ve aynı zamanda âyanlık iddiasında da bulunan Çil Ahmed oğlu Hasan'ın, kaza halkının şikâyetleri üzerine hakkında çıkarılan emir doğrultusunda 700 kuruş ödemesi ve dik başlılığı sebebiyle de Aydos Kalesi'nde¹⁰ mahkûm edilmesi hükmü verilmiştir. Ancak toplanan eşkıya taifesi, kale dizdarıyla eğlence düzenleyen ve dizdarın kızını da yanına alan Çil Ahmed oğlu Hasan'ı kaçıırarak İstanbul'a götürmüşlerdir. Bu olay üzerine, hakkında çıkan diğer bir emirle, kendisinin çavuş marifetiyle yakalanarak Ankara'ya gönderilmesi ve bazı kimselere olan toplam 256 kuruş borcu ile birlikte salyane defterlerine haksız yere eklediği meblağların, kaza halkına olan 450 kuruşluk borcunun ve daha önce ödemesi gereken 700 kuruşun tahsil edilmesi, ayrıca elinde bulunan katır, kılıç, buğday ve arpanın alınıp sahiplerine teslim edilmesi istenmiş, başka bir emirde ise kendisine yardım eden kale dizdarının cezalandırılmasının yanı sıra ibret için Çil Ahmed oğlu Hasan'ın katledilip hem bütün mal, eşya ve parasının hem de daha önceden Yabanabad kazasından 36 evden topladığı toplam 18 bin kuruşun, Ankara'da bulunan yardımcıları Mermerzade kethüdaları diye bilinen İbrahim ve Hüseyin kethüdalardan alınıp devlet hazinesine gönderilmesi istenmiştir (AŞS., 166/302-303-304-306, MKMA). Görüldüğü üzere Çil Ahmed oğlu Hasan'ın, kaza serdarlığından ziyade mütegalibeliği öne çıkmaktadır. Kendisini hapisten kaçırarak kadar eşkıya zümresiyle işbirliğinde olması ve bir-

çok köyde gasp olayları gerçekleştirmesi, onun bu işleri tek başına yapmadığının ve serdarlık vasfını kullanarak birçok kişiye de nüfuz ettiğinin bir göstergesidir.

Toplu Olarak Yapılan Kanunsuzluk Hareketleri

Yabanabad kazası halkının zaman zaman sıkıntıya düşmesine ve perişan olmasına sebep olan durumlardan biri de birkaç veya daha fazla kişinin bir araya gelerek topluca kanunsuzluk faaliyetlerinde bulunmaları ile âyanlık iddiasında bulunan kimselerin yandaşları ile birlikte yaptıkları kanunsuzluklar olmuştur. Topluca girilen bu eylemler amaçları itibariyle bireysel olanlarla çoğu zaman aynı olmasına karşın, nadiren de olsa farklı maksatları barındırdığı da görülmüştür. Öyle ki, bu gruplar kimi zaman devlet görevlilerinin işlerine müdahale etmişler kimi zaman da halkı sindirmeye çalışmışlardır. Haklarında çok fazla şikâyet olunan bu tür gruplar, kaza merkezinde az olmakla beraber köylerde daha çok görülmekteydiler. Bunda, köylerde ve civar bölgelerde saklanacak yerin daha çok olmasının yanı sıra kaza merkezinde devletin kolluk güçlerinin olmasının ve böylesi eşkıyalık hareketlerine karşı her an müdahale etme durumlarının bulunmasının etkili olduğu söylenebilir.

Toplu olarak yapılan bu kanunsuzluk hareketlerinin belgelerden görebildiğimiz ilk örneği, kaza merkezi ahalisinden Kapucu oğlu Hasan ve Arslan oğlu Mehmed ile beraberlerindeki kişilerin icraatları olmuştur. 1727 yılında fesat çıkarmak amacıyla devlet işlerine karışarak halkın perişan olmasına sebep olmalarından dolayı mahkemelerinin görülerek Kütahya Kalesi'ne hapsedilmeleri istenmiş (AE. SAMD.III, 7117, BOA), ancak bu durum gerçekleşmemiş olacak ki bu defa 1743 yılında imdad-ı seferiye için toplanan vergileri vermedikleri gibi yaptıkları kötülüklerle de sancağın işlerinin yapılmasını engellemişlerdir (AŞS., 121/671, MKMA).

Köylerde görülen toplu eşkıyalık hareketleri ise daha çok baskınlar yapmak veya yol kesmek suretiyle mal, mülk ve para gasp etmeye yönelik olmuştur. Bu konuda köy halkı tarafından bireysel veya toplu olarak yapılan pek çok şikâyet belgelere yansımıştır. Örneğin, 1775 yılında Peçenek köyünden el-hac Hüseyin (C.ADL., 78/4725, BOA), 1771 yılında Şeyhler köyünden Hazret-i Ömer soyundan Şeyh Mahmud (AŞS., 167/17, MKMA), 1780 yılında Yakakaya köyünden Halil (AŞS., 169/230, MKMA), 1783 yılında Çukur Viran köyünden yüzden fazla kimse (AŞS., 172/4, MKMA), kadiya veya İstanbul'a sundukları şikâyet dilekçelerinde benzer ifadelerle bir veya birkaç kişinin liderliği

altında toplanan kalabalık eşkıya grupları tarafından ev veya köylerinin baskına uğratılıp, mal, eşya, hububat, para ve hayvanlarının gasp edildiğini dile getirmişlerdir. Yapılan bu şikâyetlere mukabil Anadolu valisi, Ankara mütesellimi, Ankara kadısı ve Kütahya mütesellimine gönderilen emirlerle halka karşı kanunsuzluk hareketlerinde bulunan eşkıya gruplarının yakalanarak mahkemelerinin görülmesi ve haklarında gereken cezaların verilmesi istenmiştir.

Bu baskınlar, mal gasp etmenin yanı sıra zaman zaman ölüm ve yaralama olaylarıyla da neticelenebiliyordu. Örneğin, Şorba kazasına bağlı Gürcü köyünden Firuz Ali, Elviran köyünden Satılmış bin Hasan ve Akçakise köyünden Mustafa bin Mehmed bir araya gelerek 1787 yılında Yabanabad kazasından İbrahim Ağa bin Osman'ın malını gasp etmelerinden başka Firuz Ali, İbrahim Ağa'yı bacak ve kolundan yaralayarak ölümüne neden olmuştur. Maktülün varislerinin mahkemeye şikâyetleri üzerine Ankara mütesellimi Hüseyin Ağadan adı geçen eşkıyanın cezalandırılması istenmiştir (AŞS., 178/5, MKMA). Bir başka örnekte ise Yabanabad kazası sakinlerinden Cabi oğlu Ali ve Nuryedi oğlu Hasan, 1796 yılı sonlarında adamlarını göndererek pazara gitmekte olan Süleyman oğlu Hüseyin ve Ömer adlı kimseleri katlettirip mal ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Daha sonra ise Nuryedi oğlu Hasan, adamlarıyla bu defa kazalarında bulunan Mustafa Ağa'nın çiftliğini basıp iki kölesini öldürdükten sonra çiftlikteki eşyalarını da gasp etmiştir. Durum ahali tarafından o sırada Murtazabad kazasında bulunan sadrazam delilbaşısına¹¹ bildirilmiş, delilbaşı da olayları İstanbul'a yazmıştır. Neticede, kaza ahalisinin de katıldığı mahkemede eşkıya ile anlaşma yoluna gidilmiş ve bundan sonra herhangi bir yerde uygunsuz bir hareket yaparlarsa 30 bin kuruş tazminat ödemeleri kararlaştırılmış, ayrıca Cabi oğlu Ali ve Nuryedi oğlu Hasan'ın firari olan yardımcılarının ortaya çıkmaları durumunda cezalarının verileceği Yabanabad kadısı tarafından beyan edilmiştir (C.ZB., 91/4511, BOA; C.DH., 126/6297, BOA). Görüldüğü üzere, bu olayda Cabi oğlu Ali ve Nuryedi oğlu Hasan ciddi bir ceza almamış yaralama ve ölüm olaylarının faileri olarak bunların yardımcıları gösterilmiştir. Kanunsuzluklarına devam etmeleri durumunda ise tazminat ödeyecek olmaları, caydırıcı bir etken olması bakımından dikkat çekmektedir.

Toplu olarak yapılan bu tür kanunsuzluk hareketlerinde kimi zaman devlet görevlilerinin eşkıya grubuyla birlikte hareket ettiği, kimi zaman da bu eşkıya gruplarının devlet görevlilerinin işlerine müdahale ettiği görülmektedir. 1776 yılında Yabanabad kazası halkı İstanbul'a sundukları

şikâyet dilekçelerinde kazaya bağlı Bayındır köyünden el-hac Hasan ve birkaç yandaşının kaza naibiyle de birlik olup, halka çeşitli zulümler yapıp, kaza işlerine müdahale ettiklerini ve yılda birkaç defa halktan on beş yirmişer kese akçeyi zorla tahsil ettiklerini bildirmişlerdir.1789 yılında mütesellim ve kadıya gönderilen emirle Hacı Hasan'ın mübaşir marifetiyle mahkemeye çıkarılıp zimmetine geçirildiği paranın tahsil edilerek halka iade edilmesi istenmiştir (AŞS., 177/272, MKMA). Devlet görevlilerinin işlerine müdahale ve mallarını gasp etme konusunda ise eşkıya grupları, zorbalık yönünden benzer tutumlarını sergilemekten geri durmamışlardır. 1786 yılında Berçin Özü köyünden Hacı Hasan oğlu ve Mustafa adlı fesatçılar, yanlarına topladıkları adamlarla, Ankara sancağının avarız ve nüzul malına dâhil olan Yabanabad kazasının avarız malı ve nüzulünü toplamak için görevlendirilen arpa emini Mehmed Emin'e, vergileri ödememe yönünde muhalefet etmişlerdir. Kadı, zabitan, âyan ve iş erlerine gönderilen hükümde, fesatçıların bu hareketlerinden şeri hukuk çerçevesinde men edilmeleri, ancak devam etmeleri halinde Ankara Kalesi'ne hapsedilmeleri istenmiştir (C.ML., 319/13150, BOA). Diğer bir örnekte ise kaza sakinlerinden daha önce de yaptıkları gasp ve yaralama olaylarıyla haklarında şikâyet olunan Nuryedi oğlu Hasan, Cabi oğlu Ali ve Kırmızı oğlu Seyyid Ömer, 1797 yılında bu defa Berçin nahiyesinde naib olan Ahmed Efendi'nin mal ve eşyasını yağmalamışlar ve durum İstanbul'a arzuhal gönderilerek bildirilmiştir. Delilbaşı marifetiyle mahkemeye çıkarılan bu kişiler, yemin ederek suçlarını inkâr etmişlerdir (C.DH., 126/6297, BOA).

Kanunsuzluk hareketleri, bazen yakın köylerin ortak menfaatlerinin kullanım haklarından dolayı bir köyde yaşayanların çoğunluğu tarafından diğer köylerin ahalisine karşı da yapılabilmekteydi. Köy halkları arasında görülen kanunsuzluklara da genellikle büyük ve küçükbaş hayvanların otlatıldığı meraların kullanım hakkı ve ziraat yerlerine verilen zararlar neden olmaktadır. Örneğin, Yabanabad kazasına bağlı Peçenek ve Yılanluca köylerinin küçük ve büyükbaş hayvan sahipleri, sahip oldukları 4-5 bin kadar hayvanlarıyla 1720 yılında yaylaklarına giderken hayvanlarını zaptetmeyerek civardaki bazı köylerin yollarından geçirtip ziraat yapılan yerlere ve ürünlere zarar verdirdiklerinden dolayı Çukur Viran ve Osmansini köyleri halkı tarafından kadıya şikâyet edilmişlerdir. Mahkeme sonucunda hayvan sahipleri, eski yollarından geçmeleri yönünde uyarılmış ancak bu karara uyulmaması üzerine itaat edilmesi yönünde İstanbul'dan emir gönderilmiştir (AE.SAMD.III.,

210/20335, BOA). Diğer bir örnekte ise Sorkun köyü halkı İstanbul'a sundukları arzuhallerinde eskiden beri köyleri civarında bulunan meralarda hayvanlarını otlattıklarını ancak Ayaş kazasına bağlı Virancık köyü halkının kanunlara ve eskiden beri devam eden düzene aykırı olarak kendi koyun ve davarlarını bunların meralarında otlatıp hayvanlarına da eziyet ettiklerini ifade etmişlerdir. Görülen dava sonucunda bu yerlerin, Sorkun köyüne ait meralar olduğu karara bağlanarak ellerine hüccet verilmiştir. Buna karşın Virancık köyü imamı Mustafa, Ayaş kazasına bağlı Güdül köyü halkına, o yerlerin Virancık köyüne ait olduğunu söylemek suretiyle halkı kıskırtmış ve halk da bu meralarda hayvanlarını otlatarak, Sorkun köyü halkının hayvanlarının buralardan sürdürülüp kaçırılmasına sebep olmuştur. Ankara mutasarrıfına, Yabanabad kadısına ve Ayaş kadısı naibine gönderilen 1736 tarihli emirde, davanın yerinde görülüp, zulüm yapanların ise men edilmesi istenmiştir (C.DH., 75/3732, BOA).

Bazı köylerin ahali tarafından başka köylere ait arazi ve meralar üzerinde haksız yere kullanım hakkı elde etmek için yapılan bu tür kanunsuzluklar, bazen vakıf arazilerinden istifade etmek amacıyla da yapılabiliyordu. Nitekim Yabanabad kazasının Akçakılıse köyünde medfun Paşacık isimli hayır sahibinin 1384 yılından beri tayin olunan arazi ve mezralarının nesilden nesile en büyük evladın yönetiminde olduğu vakıf¹² arazileri, böyle bir kanunsuzluk hareketine maruz kalmıştır. 1768 yılında Mahmud bin Ali, mahkemeye müracaat ederek halen vakıf mütevellisinin kendisi olduğunu ve Ayaş kazasına bağlı Kışanos köyü halkının kanunlara aykırı olarak vakfa bağlı köy, mezra ve arazilerde bulunan verimli-verimsiz ağaçları fuzuli yere kestiklerini ifade etmiştir. Ayrıca, bu yerlerde yaşayan halkın yapılan zulümlerden perişan olup karşı koyacak güçlerinin olmadığını da belirterek, Kışanos köyü halkının ağaçları kesmelerinin yasaklanıp buralardan uzaklaştırılmaları yönünde kendilerine ferman verilmesi hususunda ricada bulunmuştur (C.EV., 531/26813, BOA).

Zulüm ve zorbalıkları nedeniyle haklarında pek çok şikâyet olan bir kesim de, kazalardaki âyanlar ve âyanlık iddiasında bulunan kimseler olmuştur. Kökenleri 16. yüzyıla kadar indirgenen,¹³ iltizam ve mâlikâne sistemlerinin getirilmesiyle yükselmeye başlayan ancak 18. yüzyılda özellikle askeri ve ekonomik nedenlerle devlette görülen otoritesizlik ve zaafardan faydalanmak suretiyle belirgin bir duruma gelen, genelde yerel ve zengin ailelere mensup olan âyanların birçoğunun yaptığı kanunsuzluklar, pek çok bölgede halkın perişan olmasına sebep olmuştur.

Âyan olanların ellerinde belirli bir kuvvet mevcuttu. Ayrıca kazalarda kendilerine taraftar kimseler de bulunuyordu. Bu taraftarlar da ekseriya eşkıyalığa meyilli kimselerdi. Hatta âyandan olanlar bazı eşkıyaları da yanlarında tutup saklandıklarından, mütegalibelik gibi hareketlerinin önüne geçilmesi için fermanlar yazılmıştı. Halkın, bu zulümlerin önlenmesi için çeşitli tarihlerde İstanbul'a arz ve mahzarlar yolladıkları, kadınların da bizzat İstanbul'a yahut "Ordu-yı Hümayuna" mektuplar yazdıkları bilinmektedir (Özkaya, 1978, ss. 673-674).

Olumlu ya da olumsuz faaliyetleriyle kendilerini gösteren ancak genelde mütegalibelik yönleriyle ön plana çıkan âyanlar, birçok kazada olduğu gibi Yabanabad kazasında da halkın perişan olmasına sebep olmuşlardır. Kaza âyanlığı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ağırlıklı olarak bir ailenin tekelinde olmakla beraber, bu ailenin önde gelen bireylerine yardım eden bazı kimselerin de âyanlık iddiasında buldukları ve yaptıkları çeşitli kanunsuzluk faaliyetleri belgelerde dile getirilmiştir. Yabanabad kazasına bağlı Peçenek köyünde ikamet eden bu aileden ilk olarak, el-hac Ömer oğlu el-hac Memiş Ağa âyanlık iddiasıyla çeşitli zamanlarda halkı zor durumda bırakacak bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. 1769 yılında, yine kendisi gibi âyanlık iddiasında olan Mustafa Ağa ile birlikte her salyane toplanmasında kendileri için fazladan para ekletip, zorla tahsil ettiklerinden ve ayrıca ahaliye zulmetmelerinden dolayı kaza ahalisinden Hüseyin Efendi, Osman Efendi, Halil Ağa, Osman Bey, Hüseyin Beşe ve yanlarındaki yirmiden fazla kimse tarafından şikâyet edilmişlerdir. Bu şikâyet üzerine haklarında gelen emirde, buldukları yerde mahkemeye çıkarılıp davalarının görülmesi ve fazladan topladıkları paraların sahiplerine geri verilmesi istenmiştir (AŞS., 156/206, MKMA).

Memiş Ağa, aynı yıl yardımcıları Hacı Mustafa, Deli İsmail ve oğlu İbrahim, Nişani oğlu ve Salih isimdeki kimselerle kazaya bağlı Kozviran Şeyhler köyünde çekirge sürüsünün musallat olduğu yerlere Sığırcık suyu¹⁴ sağlamakta görevli olan Hazret-i Ömer soyundan Şeyh Hüseyin ve yanındakileri rahatsız edip, 1.000 kuruştan fazla para ve 500 kileden fazla mahsulâtı gasp etmiştir. Haklarında yapılan şikâyet doğrultusunda gelen emirle, Memiş Ağa ve yanındakilerin yakalanıp mahkemelerinin görülmesi ve haksız yere aldıkları para ve malların geri verdirilmesi istenmiştir. Ayrıca bu emrin uygulanması yönünde de Divan-ı Anadolu'dan yazı gönderilmiştir (AŞS., 156/205, MKMA).

Yaptıkları gasp ve zorbalık gibi kanunsuzluk hareketleri sonucu haklarında yapılan şikâyetlere ve verilen cezalara itibar etmeyen Memiş Ağa ve yardımcıları Hacı Mustafa ile oğlu el-hac Hüseyin, 30 yıldan daha fazla sürdürdükleri âyanlık iddialarını ve buna bağlı olarak yaptıkları kanunsuzlukları gün geçtikçe arttırmaya devam etmişlerdir. Bu defa 1770 yılında gereksiz yere süvari, piyade, levent ve sekban toplayarak halkı tehdit etmişler, birçok kişiyi katledip mallarını ele geçirmiş ve evlerini yakıp yıkmışlar ve ayrıca tekâlif defterlerine kendileri için beşer bin kuruştan fazla para ekletip tahsil etmeleriyle, zimmetlerine halkın hakkı olan 143 bin kuruş geçirmişlerdir. Haklarında görülen davaya itibar etmeyen Memiş ağa ve yardımcıları, zorbalıklarının boyutunu daha da ileriye taşıyarak Timurcu Viran köyünün hatibi ve imamı Mustafa Efendi'yi suçsuz yere kurşun ile yaralamışlardır. Rikab-ı Hümayun kaymakamı çukadarlarından Seyyid Osman tarafından yakalanarak mahkemeye götürülmeleri ve mahkemelerinin çok dikkatli bir şekilde görülmesi ve sonucun bildirilmesi için Ankara naibine ayrıca emir gönderilmiştir (AŞS., 157/143, MKMA). Bu olaydan birkaç ay sonra Memiş Ağa yakalanarak mahkemeye çıkarılmıştır. Yaralama olayında olayın azmettiricisi olarak suçlanan Memiş Ağa, yaralı Mustafa Efendi'nin ölmeden önce kendisini vuranların Ali bin Hasan ve Mustafa bin (diğer) Hasan olduğunu ve bunlardan başka kimseyle davası ve nizası olmadığını söylemesi üzerine beraat etmiştir (AŞS., 157/165, MKMA).

Memiş Ağa'dan sonra halkın üzerine uygulanan baskı ve zulmü bu defa oğlu el-hac Halil devam ettirmiştir. 1775 yılında el-hac Hüseyin isminde birisiyle Yabanabad kazası âyanı olarak görülen Halil'in (D.BŞM.MHF.D., 467/12820, BOA), belgelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk kanunsuzluk icraatı, kendi köyü olan Peçenek ve Murtazabad kazasına bağlı Halkahavlı köyünden birkaç yardımcısı ile birlikte 1786 yılında adam öldürme ve mal gasp etme gibi olayları gerçekleştirmek için girişimde bulunması olmuştur. Bunun üzerine Ankara mütesellimi Seyyid el-hac Abdi'ye gönderilen hükümde, bu kişilerin halka zarar gelmeden yakalanmaları emredilmiştir (C.ZB., 91/4516, BOA). Ancak Halil, bir şekilde kaçmayı veya kendisini aklamayı başarmış olacak ki, on yılı aşkın bir süredir kaza işlerini görmekte olup, "tevzi" defterlerine kendisi için zam yaptığı ve ayrıca ahali zimmetinde alacak hakkı olduğunu iddia ettiği gerekçesiyle kazaya bağlı Bayındır, Avdan, Tekye, Sorkun, Çıtak, Eldecik, Gebeler ve diğer bazı köylerden toplanan kişiler tarafından 1788 yılında şikâyet edilmiştir. Ancak daha sonra her iki taraf birbir-

leri üzerinde herhangi bir zimmet ve alacakları olmadığını mahkeme huzurunda söyleyerek sulh yoluna gitmişlerdir (AŞS., 177/25, MKMA). Böyle bir sulhun gerçekleşmesinde, Halil'in fazladan aldığı paraları halka geri vereceğine ve kaza işlerine karışmayacağına dair söz vermiş olması ya da zorbalık ve kanuna aykırı hareketlere sıkça başvuran biri olarak yapmış olabileceği tehditler de etkili olmuş olabilir. Nitekim yaklaşık 9 ay sonra kaza halkının İstanbul'a gönderdiği arzuhalde, 1776 yılından bu yana kaza işlerini gören el-hac Halil'in, resmî defter kayıtlarına göre memleket işleri için harcadığı parayı halktan almakta olduğu, para kalmadığında tekrar halktan para tahsil ettiği ve halkın, kendisinde yüklü miktarda alacağı biriktiği ve ayrıca halkı azarlayarak taciz ettiği belirtilerek hakkındaki şikâyetler dile getirilmiştir. Bunun üzerine gönderilen fermanla, el-hac Halil'in hesabının görülerek halkın alacaklarının kendisinden tahsil edilmesi, memleket işlerine müdahalesinin yasaklanması ve davasının Ankara mahkemesinde görülmesi istenmiştir (AŞS., 177/197, MKMA).

Hakkında açılan davalardan caydırıcı nitelikte bir ceza almayan ya da aldığı cezalardan kurtulmak için firari olarak dolaşan Halil, mütegalibeliğini birkaç yıl sonra bu defa oğullarıyla sürdürmüştür. Birçok katile yardım etmeleri, kaza işlerine müdahale etmeleri ve yapmış oldukları zorbalıklar üzerine, 1793 yılında Bayındır köyünden Hacı Hasan tarafından şikâyet edilmişler ve bu şikâyet neticesinde Halil ve arkadaşı Sarı oğlu Mehmed yakalanarak Ankara kalesine hapsedilmişlerdir. Ancak, hapsedilmelerinin birkaç gün sonrasında bazı kimselerin yardımıyla kaleden kaçıp Yabanabad kazasına giden Halil, oğlu Osman'ı, Sarı oğlu Mehmed'i ve Ali ile birlikte birkaç kişiyi İstanbul'a göndererek bu defa kendisi şikâyetçi olmuştur. Bunu duyan halk ise mahkemeye müracaat ederek, Halil'in âyanlık sevdisıyla günden güne yaptıkları kötülüklerden emniyetlerinin olmadığını ve şikâyetine itibar edilmemesini bildiren dilekçelerini kadıya sunmuşlardır (C.ZB., 2/81, BOA). Bu gelişmeler üzerine, Anadolu valisine gönderilen yazıyla, bu kişilerin yakalanarak mahkemelerinin görülmesi ve halkın haklarının alınması istenmiş ve ayrıca Halil'in tekrar Ankara kalesine, oğlu Osman'ın ise Bozcaada kalesine hapsedilmesi bildirilmiştir (C.ZB., 2/81, BOA).

Devletin, Halil ve yanındakileri kontrol altına almaya çalıştığı sıralarda bu defa el-hac Halil oğlu Ali Ağa, âyanlık iddiasıyla ortaya çıkarak zorbalıklarıyla kaza halkının perişan olmasına neden olmuştur. 1792 sonlarında kaza halkının salyane defterlerine fazladan alacak ekleyip bunu halktan zorla tahsil eden ve ayrıca kendi fikriyle 200 kese akçeden

fazla parayı yine halktan toplayan Ali Ağa, bunların haricinde sancak masrafı, sefer ve önemli işler için verilmesi gereken parayı da vermeyip zulmüyle halkı tahammülsüz bırakmıştır. Bunun üzerine İstanbul'dan mütesellime gönderilen emirde, Hacı Halil oğlu Ali'nin mübaşir marifetiyle yakalanarak Ankara'ya gönderilmesi ve halkın hakkı olan paranın alınması için muhasebesinin görülmesi istenmiştir (AŞS., 192/219, MKMA).

Ali Ağa, kendisi için, vergi adı altında halktan zorla para toplamasına rağmen servet sahibi olamamıştır. Öyle ki öldükten sonra devlet tarafından zaptedilen muhalefatının değeri borçlarına yetmediği gibi, eşi ve iki küçük çocuğu da perişan duruma düşmüşlerdir. Bunun üzerine, 1804 yılında Ali Ağa'nın borcu düşürülerek sahip olduğu malları ailesinin vasisi olan kardeşi Musa Ağa'ya, kaza voyvodası Ömer Ağa ve ileri gelenler aracılığıyla teslim edilmiştir (C.DH., 216/10780, BOA). Ancak, 1816 yılında İstanbul'da ikâmet eden Kırkor adlı zımî, Ali Ağa zimmetinde olan 24.750 kuruşluk alacağını tahsil için arzuhal sunmuş ve terekesi yeniden hesaplanmıştır. Buna göre, Ali Ağa'nın 4.660 kuruş nakit parası ile sahip olduğu eşya, 4 bâb değirmen ve 1 çiftliğinin toplam değeri olan 18.037 kuruş, bu iş için mübaşir olarak görevlendirilen Enderun ağalarından Mehmed Ağa'ya teslim edilmiştir (AŞS., 215/47, MKMA).

Sonuç

Ankara'nın kuzeybatısında yer alan ve orta büyüklükte bir kaza olan Yabanabad'da, 18. yüzyılda çeşitli türlerde meydana gelen kanunsuzluk hareketleri, dönemin belgelerinde rastlanılan şikâyetlerin incelenmesiyle tespit edilmiştir. Belgelerde görüldüğü üzere bu kanunsuzluklar, bazen bireysel bazen de toplu olarak yapılagelmiştir.

Bireysel kanunsuzluklar, farklı biçimlerde cereyan etmiştir. Kanunsuzlukların bir kısmı halk arasında yaşanırken daha büyük bir kısmıysa askeri kesime mensup kimselerin halk ile olan münasebetlerinde görülmüştür. Bu kesimden genellikle sipahi, kethüdayeri, serdar ve kadıların kanunsuzluk yaptıkları tespit edilmiştir. Askeri kesimin mal ve para edinme ile kendilerine fazladan vergi toplamak için sergiledikleri bu kanunsuz hareketler halkı zaman zaman zor durumda bırakmıştır.

Yapılan araştırma neticesinde tespit edilmiş olan bir diğer veri ise, bireysel kanunsuzluk hareketlerinde bulunan kişilerin genellikle erkek olduğu ancak nadiren kadınların da bu tip eylemlere karışmış olduklarıdır. Bu eylemlerde kadınların kimi zaman kanunsuzluğu üreten "fail" konu-

munda, kimi zamanlarda ise yapılan haksızlıklardan dolayı mağdur oldukları da ayrıca önemli bir husustur.

Toplu haldeki kanunsuzlukların birden fazla kişinin bir araya gelmesiyle, çoğunlukla, mal, para gasp etmek ve topraklardan haksız yere yararlanmak amacıyla yapıldığı görülmektedir. Kanunsuzluklar ayrıca, güç ve nüfuzlarını artırmak için fazladan vergi toplayan ve halka zulmeden bazı âyanlar veya âyanlık iddiasında bulunanlar tarafından da yapılmıştır.

Eylemlerin niteliği ve nedenleri ne olursa olsun sonuçları açısından değerlendirildiğinde, bu hareketlerin ciddi ve telafi edilemez neticeler doğurduğu görülmüştür. Öyle ki, bu kanunsuz hareketler nedeniyle "masum" insanlar yaralanmış, hatta hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu yaşananlar sonucunda, zor duruma düşen halk, nadiren de olsa bazı durumlarda sulh yolunu seçerek kısa yoldan çözüm arayışına gitse de genellikle şikâyet hakkını kullanarak, devletten yardım istemeyi bilmiştir. Yönetici kesimden ya da reayadan kanunsuzluk yapanlar, yürütülen tahkikat ve görülen davalar neticesinde suçlu bulunmuşlarsa ayırım yapılmaksızın, para veya hapis cezasına çarptırılmışlardır. Ayrıca bu kişilerin kanunlara uygun hareket etmeleri ve zorbalıklarının önlenmesi yönünde kadı ve diğer yöneticilere merkezden emirler gönderilmiştir.

Eşkivalık ve kanunsuzluk üzerine makro ve mikro düzeyde yapılan çoğu çalışmada tespit edildiği üzere ve Yabanabad kazası örneğinde de olduğu gibi, devlet, kanunsuzluk hareketlerini her zaman engellemeye çalışmıştır. Kanunların çiğnendiği, adaletin olmadığı veya bozulduğu bir yerde meydana gelebilecek olayların hem halkın huzur ve güvenine hem de kendi varlığının devamlılığına karşı ciddi bir tehdit oluşturacağını bilen devlet, bu tehdide karşı suçlunun cezasını, mağdurun da hakkını aldığı adalet mekanizmasını her zaman işler halde tutmak için azami gayret göstermiştir. Bunu da şeri ve örfi hukuk çerçevesinde, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün yerleşim merkezlerinde, askerî ve adli yöneticileri vasıtasıyla gerçekleştirmiştir.

Notlar

- 1 Sınır ihlali, toprakta hak iddia etme, laf atma, kız kaçırma ve alınan borcu ödememe gibi birçok durumdan kaynaklanan bu tür olayları, özellikle şeriye sicillerinde ayrıntılarıyla görmek mümkündür.
- 2 Örneğin, Ankara'da Nakkaşzade es-seyyid Ali Ağa mütesellimlik görevini (Kaya, 2012), Tirebolu'da Kethüdazade Mehmed Emin Ağa (Emecen, 2001) ile Gönende Sepetoğlu

- Osman (Küpeli, 2010) voyvodalık görevlerini elde etmiş ayanlardır.
- 3 Mustafa Akdağ'ın *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyamları* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), Faruk Söylemez'in *XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, (2007/1), ss. 69-85), Güneş Işıksel'in *16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkîyalar: Bir Çözümleme Denemesi* (Kebikeç 33 (2012), ss. 35-48), Süleyman Demirci ve Hasan Arslan'ın *Osmanlı Türkiyesinde Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alman Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750)* (History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, ss. 73-103) bu çalışmalardan bazılarıdır.
  - 4 "17. yüzyılda Ankara'nın sancak-kaza teşkilatlanmasında idari bölünme bakımından bir farklılık görünmemektedir. Ankara sancağı kendisine bağlı Ayaş, Bacı, Çubuk, Kasaba, Murtazabad ve Yabanabad olmak üzere toplam 6 tımar nahiyesinden oluşmaktadır" (Taş, 2006, s. 28).
  - 5 "Orta-Doğu devletinde eskiden beri mutlak otorite ile adalet arasında bağıllık bir temel prensip olarak kabul edilmiştir. Devlet, hükümdarın kuvvet ve kudretinden ve devletin gayesi de bu kudreti arttırmaktan ibarettir; fakat halkın huzursuzluğu ve hoşnutsuzluğu, halkın fakirliği, bu gayeyi tehlikeye düşüren bir şeydir. Bu devlet anlayışına göre, bu durumdan ancak padişahın "adil" olmasıyla, yani halkın üzerinden zulmü gidermek, kuvvetlinin zayıfı ezmesine meydan vermemek, tebaanın can ve malını emniyette bulundurmamak kaçınmak mümkündür" (İnalçık, 1965, s. 49). "Bir kelimeyle, hükümdar adaletin son başvuru yeridir, bu nedenle de adaletin yerini bulması için toplumda herkes, birey olarak yahut toplu halde, ona şikâyetini götürebilmelidir. Şikâyet için *arz* veya *arz-i hâl* gönderilmesi, ilgilinin mutlaka bir zararını veya uğradığı bir haksızlığı gidermek için olmalıdır. Zarar gören taraf, bir şahıs, bir grup veya bir kurum (vakıf gibi) olabilir. Haksız ve zararlı durum, eşkıyanın veya memurların soygunculuğu, bir mahkeme kararını tanımama, borcunu ödememe, genellikle kanuna aykırı hareketlerden doğma olabilir. Bütün bu hallerde, söz konusu olan şey, özel zararlar; kamu zararları değildir" (İnalçık, 2008, ss. 170-172). Osmanlı Devleti'nde şikâyet hakkının kullanılmasıyla ilgili ayrıca bkz.: Hülya Taş, *Osmanlı'da "Şikâyet Hakkı"nın Kullanımı Üzerine Düşünceler* (Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 2007/3, ss. 187-204) ve Saliha Okur Gümrükçüoğlu, *Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Tebâsının Şikâyetleri* (AUHFD, 61(1) 2012, ss.175-206).
  - 6 Müftülerin yapmış oldukları kanunsuzluklar ve haklarında yapılan şikâyetler de zaman zaman belgelere yansımıştır. Örneğin, Ankara'ya bağlı Ayaş kazası halkından bazı kimseler, 1789 yılında, merkeze gönderdikleri arzuhallerinde, bunlar üzerlerine düşen tekâlifleri öderlerken, kazalarında sakin olan müftü Abdülhalim isimli kimse ehl-i örfü de kendi yanına çekerek şehir kethüdalığı iddiasıyla tekâliflere müdahale ettiğini ve 4 aydan beri 60 bin akçeden fazla akçeyi zorla ve zulüm yaparak topladığını ve ayrıca yanındaki kimselerle sadat-ı kiram ve hütebadan Hafız Hasan isimli kimseyi haksız yere evinde katledip zulmüne devam ettiğini belirtmişlerdir. Bunun üzerine gelen emir doğrultusunda, müftü Abdülhalim'in Ankara'ya getirilerek davasının burada görülmesi istenmiştir (AŞS., 179/234, MKMA).
  - 7 Kadı Abdullah hakkında yapılan bu suçlamalara karşılık onu koruyup mahkemesinin daha adil bir şekilde görülmesini isteyen Ankara naibi Mehmed, Ocak 1728'de İstanbul'a yazdığı arzuhalinde Yabanabad kadısı Abdullah'ın dinine bağlı, fakirlere yardım eden, olmayacak isteklerden uzak durup haramdan sakınan, kanaat sahibi, kazaya hizmette seçkin ve her surette kaza halkının tavır ve işlerinden razı olduğunu dile getirerek, kazadaki bazı insanların halkın bir kısmını ikna ederek kötülük, kin ve yalanlar üzerine suçlamalarıyla, haklarının geri alınması yönündeki şikâyetleri üzerine İstanbul'dan ferman gönderilmesine binaen Abdullah Efendi'nin davasının İstanbul'da görülmesini istemiştir (İE.ŞKRT., 7/610, BOA).
  - 8 "Sipahi, zaim ve kadı gibi yöneticilerin uzun süreli olarak köyleri dolaşarak ikamet etmeleri, devre çıkmak olarak tabir edilir. Devre çıkmak, Osmanlılar'da taşrada görev yapan idarecilerin çeşitli meseleler dolayısıyla kendi sorumluluk bölgelerini dolaşmalarını ifade eden bir tabirdir. Bu tabire 16. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı kaynaklarında ve resmi belgelerinde "il/vilayet üzerine çıkmak", "gezüp gözetme", "gezüp yürüme" ve "devreyleme" şekillerinde rastlanır. Devre çıkma şeklinde terim anlamı kazanıp yaygın olarak kullanılması ise halkın büyük çapta şikâyetlerine yol açan bir zulüm ve suistimal kavramı haline geldiği 16. yüzyılın sonlarından itibaren başlar. Taşrada görev yapan ve "ehl-i örf" adıyla anılan beylerbeyi, sancak beyi ve bunların adamları, tımar ve zeamet sahipleri, subaşı, has voyvodaları asayiş sağlamaya, merkezden gelen emirleri yerine getirmek ve bazı malî meseleleri halletmek veya teftişte bulunmak amacıyla zaman zaman kendi idari bölgelerini dolaşırlardı. Ancak bu hareket çok defa halkın şikâyetlerine yol açtığı için belirli bazı şartlara ve kaidelere bağlanmış, kanunnâmelere yer yer genel hükümler konularak bir düzen altına alınmaya çalışılmış, hatta suistimallerin çok arttığı dönemlerde geniş kapsamlı, adaletnâme denilen emir ve yasaknâmeler çıkarılmıştı" (Emecen, 1994, s. 250). Devre çıkmakla ilgili ayrıca bkz.: Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık* (Ankara: TTK Basımevi, 1994, s. 39).
  - 9 "Yeniçeri ocağı zabitlerinden birine verilen addır. Asıl vazifesi muharebede Yeniçeri Ağası'nın muhafazasına memur olan otuz üçüncü ortanın amirliğiydi. Daima ağa kapısında oturur, ağanın emirlerini, kâtip vasıtasıyla, dizdar ve serdara tebliğ eylerdi" (Pakalın, 2004, s. 252).
  - 10 Kartal, Pendik, Sultanbeyli ve Samandıra belediyeleri sınırları içinde bulunan Aydos Kalesi, adını üzerine konumlandığı Aydos Dağı olarak anılan tepeden almaktadır. Kale, 325 m yüksekliğinde bir tepede yer alır, diğer tepeler gibi konumu itibarıyla bulunduğu bölgeye hakimdir (Çelik, 2011, s. 47).

- 11 “Tanzimat’tan evvel vezir dairelerinin muharip ve muhasip olarak kullanılan iki kısımdan bir kısmını teşkil eden süvari efradın başlarına verilen addır. Halk dilinde delil namını taşıyan efrada deli, başlarına da delibaşı denilirdi. Vezir dairelerinde ikinci kısmı teşkil eden piyadelerin başı da “tüfekçibaşı” adını taşırdı. Bunların refâkatinde, yüzer, yüz ellişer hatta daha fazla nefer bulunurdu” (Pakalın, 2004, s. 422).
- 12 Halen Güdüle bağlı olan Akçakese ve Kınık köylerinin Öşr-i Şeriyesi’nin, yani hububattan alınan verginin tahsis edildiği, cami ve türbe vakfidir. 1462 / 1463 de 1200 akça, 1571/1572 de ise 6400 akça olan vakıf gelirinin 1/5’i (20 kişi olan) vakıf mütevellisi ve müstahdemlerine, geri kalanı ise vakfın diğer masraflarına tahsis edilmiştir. Bu vergi muafiyeti karşılığında vakıf, tam teçhizatlı iki sipahiye savaş anında orduya göndermek mecburiyetindeydi (Osmanlı, 2013).
- 13 Kemal Karpat, âyanları köken bakımından erken 16. yüzyılda kadı mahkeme heyetlerinin üyeleri olarak ifade ederken (2002, ss. 70-71), Halil İnalçık bu sınıfın kökenini, Celâli isyanlarının bir sonucu olarak eyaletlere yerleştirilen ve zamanla yeni bir üst sınıf biçiminde şehirlerde örgütlenen ve sayıları artınca taşra toplumunun en etkin sınıfı olarak ulemâya, lonca başlarına ve tüccarlara katılan; etki ve güçlerini genellikle mültezim olarak edinilmiş büyük servet toplamakta kullanan yeniçerilere bağlamaktadır (1973/2003, s. 56).
- 14 “Şeyh Ali Semerkandî hazretlerine (15. yy.) atfedilen ve kutusal sayılan “sığircık suyu” günümüzde Karabük ili Eskipazar İlçesi Sadeyaka köyü Şihlar mahallesi yakınındadır. Su, yaklaşık bir metre kare ve takriben iki metre derinlikte taş örgülü bir kuyu içindedir. Sığircık suyu, Şeyh Ali Semerkandî’nin vefatından sonraki yıllarda Osmanlı belgelerinde zikredilmez. 18. yüzyıldan itibaren belgelerde Sığircık suyundan bahsedilmeye başlanır ve bu suyun tasarrufu Şeyh Ali Semerkandî’nin evlatlarına verilir. Özellikle çekirge afetinin giderilmesinde ve diğer zararlı hayvanların zararlarını önlemek amacıyla kullanılır. Arşiv belgelerinde suyun, Osmanlı Dönemi’nde Asya, Avrupa ve Afrika kıtasında bulunan Osmanlı vilayetlerinde ve Müslüman devletlerce kullanıldığı görülmektedir” (Erdoğan, 2010, ss. 785-786).

Kaynakça

- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ahkâm Defterleri, Anadolu Ahkâm Defteri (Evahir-i Safer 1169 [Hicri]). (Defter No: 26, Sayfa No: 4, Hüküm No: 12). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ahkâm Defterleri, Anadolu Ahkâm Defteri (Evasıt-ı Şevvâl 1174 [Hicri]). (Defter No: 37, Sayfa No: 3, Hüküm No: 10). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ahkâm Defterleri, Anadolu Ahkâm Defteri (Evahir-i Muharrem 1175 [Hicri]). (Defter No: 37, Sayfa No: 269, Hüküm No: 528). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ahkâm Defterleri, Anadolu Ahkâm Defteri (Evail-i Rebiulâhir 1175 [Hicri]). (Defter No: 37, Sayfa No: 369, Hüküm No: 816). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ahkâm Defterleri, Anadolu Ahkâm Defteri (Evahir-i Safer 1182 [Hicri]). (Defter No: 55, Sayfa No: 10, Hüküm No: 31). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ahkâm Defterleri, Anadolu Ahkâm Defteri (Evahir-i Zilhicce 1220 [Hicri]). (Defter No: 136, Sayfa No: 13, Hüküm No: 35). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ahkâm Defterleri, Anadolu Ahkâm Defteri (Evâil-i Cemaziyelahir 1221[Hicri]). (Defter No: 136, Sayfa No: 155, Hüküm No: 380). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu, Şikâyet Defterleri, Atik Şikâyet [A. DVN.]. (Evasıt-ı Rebiulevvel 1142 [Hicri]). (Defter No: 123, Sayfa No: 41, Hüküm No: 1). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- 989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu, Şikâyet Defterleri, Atik Şikâyet [A. DVN.]. (Evâil-i Rebiulevvel 1153 [Hicri]). (Defter No: 164, Sayfa No: 184, Hüküm No: 578). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Ali Emiri, Üçüncü Ahmed Fonu [AE. SAMD. III]. (29/Z /1133 [Hicri]). (Dosya No: 210, Gömlek No:20335). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Ali Emiri, Üçüncü Ahmed Fonu [AE. SAMD. III]. (29/Z /1140 [Hicri]). (Dosya No: 84, Gömlek No:8435). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Ankara Şer’iye Sicilleri [AŞS.]. (1155 [Hicri]). (Defter No: 121, Hüküm No: 671). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer’iye Sicilleri [AŞS.]. (15/Ra/1183 [Hicri]). (Defter No: 156, Hüküm No: 205-206). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.

- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (Evasıt-ı Rebiulâhir 1184/ Cemaziyelahir 1184 [Hicri]). (Defter No: 157, Hüküm No: 143-165). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (Evasıt-ı Cemaziyelahir 1191 [Hicri]). (Defter No: 167, Hüküm No: 17). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (Rebiulevvel 1192 [Hicri]). (Defter No: 166, Hüküm No: 302-303-304-306). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (Evasıt-ı Muharrem 1194 [Hicri]). (Defter No: 169, Hüküm No: 230). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (20/L/1197 [Hicri]). (Defter No: 172, Hüküm No: 4). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (18/M/1202[Hicri]). (Defter No: 178, Hüküm No: 5). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (20/N/1203 [Hicri]). (Defter No: 179, Sayfa No: 234). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (Cemaziyevvel 1203/Evâil-i Safer 1203/Evâhir-i Şaban 1203 [Hicri]). (Defter No: 177, Hüküm No: 25-197-272). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (Evâsıt-ı Zilhicce 1214 [Hicri]). (Defter No: 192, Hüküm No: 219). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara Şer'ıye Sicilleri [AŞS.]. (Safer 1231 [Hicri]). (Defter No: 215, Hüküm No: 47). El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi [MKMA], Ankara.
- Ankara vilayet salnamesi 1325* (1907). (1995). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Bab-ı Defteri, Muhalefât Halifeliği Fonu [D. BŞM. MHF.d.]. (t.y.). (Dosya No: 467, Gömlek No: 12820). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Barkey, K. (1999). *Eşkîyalar ve devlet Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Barkey, K. (2011). *Farklılıkların imparatorluğu-karşılaştırmalı tarih perspektifinden-Osmanlılar*. İstanbul: Versus Kitap.
- Beyazıt, Y. (2010). Osmanlı ilmiyye bürokrasisinde merkez çevre iletişimine dair sorunlar (XVI. Yüzyıl). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIX(47), 157-176.
- Cevdet, Adliye Fonu. [C. ADL.]. (02/C /1189 [Hicri]). (Dosya No: 78, Gömlek No: 4725), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Cevdet, Dahiliye Fonu [C.DH.]. (10/R/1149[Hicri]). (Dosya No: 75, Gömlek No: 3732), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul
- Cevdet, Dahiliye Fonu [C.DH.]. (02/B/1208 [Hicri]). (Dosya No: 216, Gömlek No: 10780), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Cevdet, Dahiliye Fonu [C.DH.]. (28/L/1211 [Hicri]). (Dosya No: 126, Gömlek No: 6297), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Cevdet, Evkaf Fonu. [C.EV.]. (17/Ra/1174 [Hicri]). (Dosya No: 207, Gömlek No: 10315). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Cevdet, Evkaf Fonu [C.EV.]. (29/Za/1181 [Hicri]). (Dosya No: 531, Gömlek No: 26813). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Cevdet, Maliye Fonu [C.ML.]. (28/Ca/1200 [Hicri]). (Dosya No: 319, Gömlek No: 13150). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Cevdet, Zabtiye Fonu [C.ZB.]. (30/M/1201 [Hicri]). (Dosya No: 91, Gömlek No: 4516), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Cevdet, Zabtiye Fonu [C.ZB.]. (26/Ca/1207 [Hicri]). (Dosya No: 2, Gömlek No: 81), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Cevdet, Zabtiye Fonu [C.ZB.]. (30/Ca/1211 [Hicri]). (Dosya No: 91, Gömlek No: 4511). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- Çelik, G.B. (2011). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Aydos Kalesi 2010 yılı kazı çalışmaları. *Aydos Kalesi ve İstanbul'un fethi: Sempozyum bildirileri: 28 Mayıs 2011* içinde (ss. 47-54). İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Yayınları.
- Emecen, F. (1994). Devre çıkmak. *TDV İslam ansiklopedisi (DİA)* içinde (C.IX, s.250). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Emecen, F. (2001). Doğu Karadeniz'de âyanlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa. *Belleten*, LXV(242), 193-214.
- Erdoğan, A. (2010). *Geçmişten günümüze Kızılcahamam Çamlıdere*. Ankara: ESYAV Kızılcahamam-Çamlıdere Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1992). Osmanlı klasik dönemindeki 'eşraf ve âyan' üzerine bazı bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları The Journal of Ottoman Studies*, III, 105-118.

- Ertaş, M.Y. (2009). XVIII. ve XIX. yüzyılda Osmanlı taşrasında yasadışılık: Yerel İdarecilerle eşkıya ilişkileri. Osman Köse (Ed.) *Osmanlıdan günümüze eşkıyalık ve terör* içinde (ss. 147-156). Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü.
- Güngör, A. (1997). Kızılcahamam-Çamlıdere'de idari yapılanma. *Tarihte ve günümüzde Kızılcahamam-Çamlıdere yöresi* içinde (ss.133-140). Ankara: ESYAV Kızılcahamam-Çamlıdere Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını.
- İbn'ül Emin, Şükr-ü Şikayet Fonu [İE.ŞKRT.]. (29/S/1133 [Hicri]). (Dosya No: 7, Gömlek No: 645). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- İbn'ül Emin, Şükr-ü Şikayet Fonu [İE.ŞKRT.]. (10/Ca/1140 [Hicri]). (Dosya No: 7, Gömlek No: 610). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], İstanbul.
- İnalcık, H. (1965). Adaletnameler. *Belgeler Dergisi*, II(3-4), 49-142.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ* (1300-1600). (R. Sezer, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinali 1973'te yayımlanmıştır).
- İnalcık, H. (2008). Adalet, şikâyet hakkı: Arz-i hal ve Arz-i mahzar'lar. *Doğu-Batı Dergisi Makaleler-II* içinde (ss. 169-185). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İpşirli, M. (1994). Ehl-i örf. *TDV İslam ansiklopedisi (DİA)* içinde (C.X, s.520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karpat, K. (2002). *Osmanlı modernleşmesi toplum, kuramsal değişim ve nüfus.* (A. Zorlu Durukan ve K. Durukan Çev.). Ankara: İmge Kitabevi. (Orijinali yayımlanmamıştır).
- Kaya, M. (2012). 18. yüzyılda Ankarada âyanlık mücadeleleri. *Hacettepe Türkiyat Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 119-138.
- Küpeli, Ö. (2010). Anadolu'da âyanlık tarihine dair bir derkenar: Gönen Âyanı Sepetoğlu Osman. E. Causevic, N. Moacanin, V. Kursar (Ed.), *Perspectives on Ottoman studies: Papers from the 18th symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman studies (CIEPO)* içinde (ss. 981-995). Berlin: LIT Verlag.
- McGowan, B. (2006). Seçkinler ve kapıkulları. H. İnalcık ve D. Quataert (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik ve sosyal tarihi (1600 - 1914)* (Cilt 2) içinde (ss.761-884). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Mumcu, A. (1985). *Osmanlı hukukunda zulüm kavramı*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Osmanlı devri Yabanabad vakıfları*. 10 Mart 2013 tarihinde <http://www.muzaftereker.com/kizilcahamam/din/3yabanabadvakif.htm> adresinden erişildi.
- Özkaya, Y. (1978). XVIII. yüzyılın ilk yarısında yerli ailelerin âyanlıkları ele geçişleri ve büyük hanedanlıkların kuruluşu. *Belleten*, 168, 667-723.
- Özkaya, Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda âyanlık*. Ankara: TTK Basımevi.
- Özkaya, Y. (1999). Merkezi devlet yapısının zayıflaması sonuçları: Âyanlık sistemi ve büyük hanedanlıklar. G. Eren (Ed.). *Osmanlı VI* içinde (ss. 165-173). Ankara Yeni Türkiye Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (Cilt II). İstanbul: M.E.B. Yay.
- Polat, S. (2012). XVII. yüzyılda Kütahya ve çevresinde yöneten-yönetilen ilişkisi. *Bilig, Yaz* (62), 247-268.
- Taş, H. (2007). Osmanlıda "şikâyet hakkı"nın kullanımı üzerine düşünceler. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 3, 187-204.
- Turan, A.N. (1999). *Yabanâbâd tarihini ararken (Kızılcahamam-Çamlıdere) : XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla bir genel tasvir ve tahlil denemesi*. Ankara: Kızılcahamam Belediyesi.
- Türk hukuk lügâtı*. (1944). Ankara: Maarif Matbası.
- Yılmaz, A. (1998). *19.yüzyılın ilk yarısında Ankara Sancağı'na bağlı Yabanabad kazası ve köylerinin sosyal ve iktisadi durumu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.